

Er é l y.

Az erély rendszeren gyors pontosságban s határozottságban nyilatkozik. *Smiles.*

Ki a legerélyesebb ember? az, a ki kötelességét teljesíti még akkor is, ha meg kell hálnia, s a mi több, még jó hirneve koczkázatásával is a rágalom gyanúsításaival szemben. *Marmontel.*

Gyűjtötte Kiss MIHÁLY.

IRODALMI ÉRTESETŐ.

BÍRÁLAT a női imakönyvvül beadott pályaművekre. — Beérkezett két pályamű: 1. »Az ima a szívnek legőszintébb kívánsága.« 2. »Azért megmarad a hit, a reménység és a szeretet, ez három: ezek között pedig legnagyobb a szeretet. I. Kor. 13, 13.« jellegével.

Imádkozni: Istent művei szépségében csodálni, a lélek szárnyain magasra emelkedni, a ragyogó napsugárban, a tiszta harmatesebben és az egyszerű virágban Isten dicsőségét látni; és a mindenség felé terjesztett szárnyakat aztán összevonva, a külső nagyszerűségek esodálatából benső világunk mélységeire szállni, s szellemünk örök, nagy igazságait szemlélni, s mind e mély érzéseknek és ihlett gondolatoknak szavakban kifejezést adni. Imádkozni: az örök eszményt keblünkben s annak legtökéletesebb kijelentését tudatunkban hordozni, a szellem útját, a jót és igazat minden körülmények közt követni akarni, de már talán az első lépésnél követni nem birni, bűnbe esni; avagy a jót követve az életben jutalmat nem nyerni, hanem épp szenvedésnek és fájdalomnak kitétetni, sőt sokszor megmagyarázhatatlan módon ártatlanul szenvedni, eszmény és való élet közt folyton ellenmondást tapasztalni, s a bűnben bánatot, a szenvedés és ellenmondások közt keservet érezni és bús panaszban kiönteni, s vigasztalást, a lélek megzavart összhangjának helyreállítását keresni!

Nem a legmagasabb mértéket állítjuk fel az előnkbe adott imákkal szemben. De arra néznünk kell, van-e bennök valóban imádkozás, áhitat, ihlet? érintik-e az emberi szívet? a kifejezett érzelmek és hangulatok valódi lelki momentumok-e? meg van-e a következetessége az egymáshoz fűzött gondolatoknak? felölelik-e bár megközelítőleg mindazokat a benső állapotokat, melyek az élet különböző körülményei közt a lélekben előállhatnak? és nyelvük hű kifejezése-e a lélekállapot sokféle árnyalatainak, az örömmek, bának, bánatnak és annyi változataiknak, megfelelő képekben adja-e vissza a gondolat, az eszme magasztosságát? és átsugárzik-e rajtuk a keresztény szellem, fölcillan-e az a jótékony harmat, mely az evangélium légköréből száll a lélek eltikkadt földjére?

Mindezekből sok van meg »Az ima a szívnek legőszintébb kívánsága« jellegű pályamunkában, de hiányai is számosak. A rendes imákat elmélkedések előzik meg. És mindjárt az első, az imáról szóló elmélkedést a felfogás szempontjából kevésbé mondhatjuk sikerültnek. Az imának inkább történelmi alapot keres és külső nyilvánulásaival foglalkozik, a helyett, hogy a lélek benső szükségletét venné s a külső nyilvánulásokat ennek csak illusztrációjául használná. Az elmélkedés második felében a magán és a közimáról szól, mindkettőről különvéve helyesen, de nem helyes összekötéssel, mert a kettőt inkább szembe állítja egymással, semmint olyanoknak tekintené, melyek egymást kiegészítik. Jézusnak ama mondását: »Menj bé a te titkos házádba és ajtód bezárolva

imádjad Atyádat: semmiképp sem lehet a közima ellen intézettnek venni, hanem az imádkozásnak ama módja ellen, melyet a farizeusok követtek. Ezt mutatja az is, a mi mindjárt utána következik: »Mikor pedig imádkoztok, ne legyetek sok beszédűek, mint a pogányok« és meg is mondja, hogy együtt hogy imádkozzanak: »Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben...« A szembeállítás tehát téves. Vannak pillanatok, mikor az ember egyedül kíván lenni Istennel és egyedül imádkozik, főleg a megpróbáltatás nehéz óráiban; és vannak, mikor együtt érez és szíve az együtt érző szívekkel dobban.

A »Vigasz a kedvetlenségben« ez. elmékedésben a tárgyakkal és gondolatoknak következetlen egymásutánját és a különböző lelki állapotoknak felcserélését látjuk. Jól kezdődik. Felmutatja a kedvetlenséget, a melyet nekünk a világ, az emberek rosszasága okoz, jól rajzolja a kedvetlenség állapotát. De minő ugrás, midőn a pénzszomjra megy át, a melynek bevonásával azt czéllozná, hogy a pénz hiábavalóságát feltüntetve, önmagunkbaszállásra vezessen, mert a kedvetlen, »kétségbeesett szívnek az a legelső orvossága.« Ez nagyon csinált dolog és felesleges is. Nem természetesebb lett volna-e az emberek okozta kedvetlenségről egyenesen a vigasztalásra térni át. — A vigasztalásra pedig egy anyát és atyát vesztett leányt hoz fel például, kit a lelkészszszel vigasztaltat. De ez nyilván más körülmények közt való vigasztalás. Ez a veszteség fölötti bánat vigasztalása és nem az emberek okozta kedvetlenségé, melyet az elmékedés teljesen nélkülöz, s mely az a vigasz, melyet a mások igazságtalanságai, önzése miatt elkedvetlenedett szívnek az Isten igazságosságában való keresztény hit nyújt.

Hasonló hibák fordulnak elé magokban az imákban is. Itt-ott erőltettség, egy-egy helyen össze nem illő gondolatok, némelyikben meg a befejezés és az ima elébbi részeinek össze nem hangzása.

Vannak bennök azután idegenszerű, vagy imába nem találó kifejezések, mint: »Jó atyám! mindenek központja«, (Karácsoni ima); te barátom, utitársam vagy (Vasárnapi 2-ik ima); a madár énekét meg zenének nevezi, így: »A madár zenéje« (Husvétli ima.) Némelyik imában igen sok az okoskodás, milyen például: »A beteg imája«, mely csaknem közönséges beszélgetéssé válik. Némelyik meg azt a benyomást teszi, hogy bennük mintha nem is a nő, hanem a hittérítő imádkoznék. (Péntek és szombat reggeli imák.) Szerző az életnek sok szükségét, sok örömét és szenvedését érinti, de mintha a nő szív gazdag érzelmvilágát mégis kevésbé ismerné és imái nem tartalmaznának elég rokon elemet a női kedély számára.

Az imákban különben sok találó és alkalomszerű gondolat is van és néhol ihlettség is, sőt vannak sikerült imák, melyeknek a confirmatoi alkalomra írt ima, az estéli rövid imák nagy része és az elmékedések közt aránylag »A nő lelki ereje.«

Mindazonáltal a jelzett hibák miatt és hiányoknál fogva a munkát nem ajánlhatjuk jutalomra és közhasználatra, nem ajánlhatjuk még azért sem, mert nyelvezet, irány tekintetében is sok kívánni valót hagy fenn.

A másik, »Megmarad a hit, a reménység, a szeretet« stb. jelígs pályamű, igen szűk körben mozog. Imái kerekébbek, de a nő életkörüéből kevesebbet vesz fel és mondhatni, nem is eleget. Bizonyos szépészeti érzék nyilvánul bennük s lendület is található, habár nem éppen olyan, mint a szerző magát egy helyt kifejezi: »lelkem sasszárnyakkal a magasba száll.« Van egy pár

versbe foglalt imája is, de ezek a munka értékét semmivel sem emelik, gyenge versek, kevés költészet. E munka még kevésbé lenne alkalmas arra, hogy a nők számára imakönyvvül szolgálhason.

Ezért a pályázatnak újra kitűzését ajánljuk, mely talán meghozhatja azt a munkát, mely az élet különböző körülményeiben a női szív vágyódásainak, reményeinek és vigaszainak teljesebb mértékben megfelel.

Albert János,

Ferencz József,

Péterfi Dénes,

mint bírálók.

RELATIONUM HUNGARORUM cum oriente gentibusque orientalis originis historia antiquissima. Scripsit Comes Géza KUUN Vol. II. p. 230. 1895. Kolozsvárt Közművelődés, Irod. és Műnyomdai részvénytársaság. — E munkának első kötete 1892-ben jelent meg, és írónak nagy elismerést, tiszteletet szerzett a külföld tudósai előtt is. A második kötet megjelenését nyomdai akadályok késleltették, s főképpen az arab szövegek szedése körüli nehézségek, melyek elhárítása után sikerült a legtisztább nyomásu arabszöveget adni. E kötet két fejezetet foglal magában: XI. De historia Hungarorum in Atelkuzu. XII. De Hungarorum in Magnam Moraviam ac Pannoniam excursionibus. Ezenkívül Exeursust: I. De Ephthalitis; II. Quibus ex fontibus ea quae de Asiaticis rebus tradunt chronicorum domesticorum auctores hauserint, examinatur; III. De Commercio Chazarorum. IV. De portis Caspiis; V. De Bulgaris ad ripam Volgae habitantibus; VI. Mauricius de re militari Hungarorum. — Nincs benne kétségünk, hogy a szaktudósok e kötetet is éppen oly méltánnyal fogják fogadni, mint az első kötetet tették. Használhatóságát megkönnyíti a hozzácsatolt két index, az ethnographicai, geographicai s a tulajdonnevek, historiai személyiségek és szerzők neveinek indexe. Egyike ez azoknak a nevezetes munkáknak, melyek míg egyfelől nemzetünk régi történeteit ismertetik a külfölddel, másfelől a magyar tudományosság tekintélyét növelik.

ZUR GESCHICHTE UND LITTERATUR DER PHILOSOPHIE IN UNGARN. VON Prof. Dr. Mathias Szlávik in Eperies. 17 l. Dr. Szláviknak ez értekezése a Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik 107. kötetében jelent meg. E bölcséleti folyóiratot Fichte alapította, jelenleg Falekenberg R. tanár szerkeszti Erlangenben s megjelenik Lipcsében. Már az a körülmény, hogy a czikk ily tekintélyes folyóiratban jelent meg, melynek különnyomata áll előttünk, legjobb ajánlól levél e kis füzet számára. Azt a törekvést pedig, a mely a szegényes magyar bölcsélet termékeit a külfölddel megismertetni törekszik, nem méltányolhatjuk eléggé, különösen, ha meggondoljuk, hogy mily kevés történt e téren részünkről. A fentemlitett bölcséleti folyóirat hasábjain eddig mindössze talán dr. Nemes, nagyváradi tanár írt, ki tanítója Horváth Cyrill bölcséleti rendszerét a tanítvány meleg szeretetével és lelkesedésével teszi az oly gazdag bölcséleti irodalommal rendelkező német nemzetnek hozzáférhetővé. E szempontból tehát Szlávik dr. kis füzetét a legmelegebben üdvözölhetjük. Valóban, a magyar bölcséleti törekvések a külföld hasonló irányu munkálkodásával szemben szomorú képet mutatnak. A mint szerző magát füzete végén (17 l.) kifejezi, a magyar bölcsélet csak annyira tudta vinni, »hogy a külföld újabb korszakalkotó és mozgató bölcséleti eszméit mindig felvette magába s viszonyai, valamint culturalis fejlődése szerint irodalmilag feldolgozta«. A fordítás, magyarázás, a jobb-rosszabb commentálás és compilatio

szerepét vitte eddig kevés kivétellel. A böleselet tanulmányozásáról és irodalmáról Magyarországon csak a reformatio óta beszélhetünk. A 16 és 17 százakban különösen a wittenbergi egyetem az, hol prof. ifjaink a böleselet szeretetét szívják magukba. A böleselet magyar nyomait a 17. százévből Németszálláson kiindulva Németországon át az erdélyi prot. iskolákban kell keresnünk. Apáczai Csere János szólaltatja meg először a cartesianismust s általában a böleseletet nálunk, még pedig magyar nyelven. Böleseleti terminológiánkat a legujabb időkig neki köszönhetjük. Oly időben bölesekedett ő jó magyar nyelven, midőn Leibniz Németországon még alig kezdett hozzá az ő »német böleseletéhez« kedvezőbb viszonyok között. Hívei voltak Csernátóni, Patkai, Tsétsi. Legdühösebb ellensége Pósa házi. Az első magyar philozophus halálával megszűnt a böleselet iránti érdeklődés is. Azután Bacon, Leibniz, Kant, Fichte, Schelling, Hegel, Aquinoi Tamás hatását vázolja röviden, csak a »Kant-áramlat«-tal foglalkozik részletesebben. Azután a bölesezettörténet íróit, paedagogusokat, a bölesezeti ethika művelőit, vallás-, jogböleselet, természetjog munkásait sorolja fel. A vallásböleseletnél megemlíti a »Ker. Magvető«-t is. Kisebb hibák és tévedések azonban fordulnak elő. Egy párt legyen szabad felemlítenem. A 11. lapon Domanovszkyról ezt írja: »Die Philosophie des Reformations-zeitalters und die Geschichte des neueren und neuesten «modernen» Philosophie ist von diesem verdienstvollen Verfasser noch zu erwarten.« Tudvalevő dolog, hogy Domanovszky 1895. ápr. 13-án meghalt. A 12. lapon ez olvasható: »Als bedeutendere Kenner der Philosophie in der Gegenwart sind noch zu erwähnen: die Proff. Schneller, B. Szász, Ed. Kovács, Ludv. Felméri, und insbesondere der Altmeister Samuel Brassai, der weitbekante Polyhistor Ungarns.« Kovács Ödönnél és Felmérinél meg kellett volna említeni, hogy meghaltak. Rácz Lajos a Sárospataki Lapok 1896. febr. 3. számában maga jelenti ki »sajnálattal,« hogy Apáczai böleseletének ismertetésével ez ideig még nem foglalkozott, a mint a 3. lapon Szlavik róla állítja. Ilyen kisebb tévedések, nem eléggé pontos adatok fordulnak elő e kis munkában, de ezek a munka becsét nem kisebbítik. Szerettünk volna olvasni valamit még az aesthetika magyar művelőiről, mert aesthetikai törekvésekkel elkezdve a múlt száz év közepétől napjainkig elég sűrűn találkozunk irodalmunkban. Említeni lehetett volna Bessenyeit, Sófalvi György kolozsvári ref. tanár Sulzer-fordításait, Szerdahelyi Györgynek a külföld által is méltányolt aesthetikai műveit, melyeket Szép János magyar nyelven dolgozott át. Szívesen olvastunk volna Buczy Emil, Verseghi, Péczeli, Döbrentei s a korukbeli folyóiratok, u. m. a Magyar Hirmondó, Kassai Magyar Múzeum, Mindenes Gyűjtemény, Uránia, Erdélyi Múzeum, ily irányú munkálkodásáról, nem is szólva a legujabb kori aesthetikusokról, mert az aesthetikai törekvések története teljesen hiányozván a füzetből, a külföld könnyen azt hiheti, hogy a magyar gondolkodásnak aesthetikai munkássága szóba sem jöhet. De hát az is igaz, hogy egy kis czikk keretébe mindent beszorítani nem lehet. S mi megjegyzéseink mellett is szívesen üdvözljük e kis füzetet, melynek czélja a magyar böleselet történetét a külfölddel megismertetni. (Dr. G. K.)

Az »UNITARIUS KIS KÖNYVTÁR« legujabb (65—69.) füzeteiben Derzsi Károly, volt budapesti lelkész, Urvasorai beszédei jelentek meg. A derék és hasznos kis vállalatnak méltó folytatásai e beszédek. Panasz és vád is, hogy az unitárius vallásból az az elem, mely a lelket meghatja, hiányzik. Ennek az

állításnak egyik nyilvános czáfolata e kis füzet. Igaz, hogy e beszédek nem tudják magukkal ragadni azokat, kik értelmileg és szellemileg alacsonyabb fokon állanak, azonban miveltebb közönség által, még úgy is, mint vallásos olvasmányok, nagy lelkiélvezettel olvashatók. A felvilágosult teológiának legfontosabb kérdései is kifejezést nyernek e beszédekben s így e tekintetből is ajánlhatjuk az érdeklődőknek. Reméljük, hogy a hasznos vállalat e füzettel nem nyert befejezést. Kapható Kókai Lajosnál Budapesten. Ára 25 kr. (G.)

ISTEN ORSZÁGA. Templomi és iskolai beszédek gyermekek és ifjak istentiszteletére s vallástanítására. Buxton H. J., Vilmos után átdolgozta Benke István ev. ref. tanár. Ára 1 frt. Értékes e munka, mert hézagpótló és értékes tartalmánál fogva. Tizenöt beszéd van benne, melyek többnyire természetrajzi textusok alapján, Buxton H. J. Vilmos, London egyik külvárosi papjának és missionáriusának 1886-ban megjelent műve után az ifjuság számára készültek. S itt mindjárt megjegyezzük, hogy az eredetinek nem fordítása ez a mű, hanem csak átdolgozása. Szerző az angol példákat és vonatkozásokat a magyar viszonyoknak megfelelőleg alkalmazta, hol egészen elhagyta, hol újabbal cserélte ki. Felöltöztetett egy idegen kitünőséget magyar ruhába, hogy nekünk jobban tessenek. Nyelvezete könnyed, magyaros s annyira egyszerű, hogy falusi ifjuságunk is minden ízében élvezheti. Nagyszámu hasonlatai, tanulságos meséi, példázatai, elbeszélései, magyarázó képei s a különböző tudományágakból vett felvilágosító tételei: mind a gyermekek és ifjak felfogásához mértek; minél fogva vasárnapi iskoláinkon sikerrel használhatjuk. Ki kell emelnünk szerzőnek amaz érdemét, hogy művével úgy látszik hazája iránti szeretetének is akart szolgálni, t. i. beszédei közül néhány egyenesen a millenárius év gyermek-istentiszteleteit czélozza. Ilyenek: a »Sas szárnyak«, »A kövek is beszélnek«, »A műhely«, »A Jézusért«, stb. Általában ezek a beszédek tartalmasságuknál fogva teljesen megfelelnek kitűzött czéljoknak, sőt, a mennyiben a biblia egyes helyeit helyes felfogással magyarázzák, nagyobb templomi, azaz egyházi beszédek alapjául is szolgálhatnak. (S. M.)

THEOLÓGIAI ISMERETEK TÁRÁ-ból, melyet hazai és külföldi források nyomán többek közreműködésével Zoványi Jenő ref. lelkész szerkeszt, megjelent a VI. füzet. Tartalmazza a »G. Gy.« betűk alá eső anyagot s a »H« betű alattiakból is mintegy felerészt. Kiválóbb czikkei: Gergely nevű pápák, gnosticizmus, gyógyás, halhatatlanság stb. Rólunk, unitáriusokról is több helyt említés van téve. A háromszéki unitárius egyházkörről szólva azonban sajátságosan ír. Azt mondja ugyanis, hogy a »Háromszéki unitárius egyházkör a hasonló nevű prot. egyházmegegyéből alakult át unitáriussá«. . . A mi azt teszi, hogy előbb protestáns volt, s azután unitárius lett; az igazság pedig az, hogy előbb református volt s úgy lett unitárius. Azt hisszük, hogy e fogalmazás csak véletlenségből történt, legalább szerkesztő ismert liberalis álláspontjával semmiképp se egyeztetethető össze. A máskülönben hasznos vállalat, főképp a protestánsok részéről nagyobb pártolást érdemelne. A teljes mű megrendelhető szerkesztőnél Tiszaföldváron 6 firtért. E füzet ára 50 kr. (S. M.)

A TANÍTÓK JOGAI ÉS KÖTELESSÉGEI ez. munka második tetemesen bővített kiadására előfizetésre felhívást bocsátott ki dr. Szabó Mihály Kolozsvárm. kir. segédtanfelügyelője. A nagyterjedelmű munka mártiusban jelenik meg s ára 2 firt lesz.

»AZ IGAZI POSITIV PHILOSOFIA» cz. munkát, mely dr. Brassai Sámuel nagy tudósunknak bölcseلمي rendszere, éppen most kaptuk. Megjelenésén (kiadta a Magyar Tud. Akadémia. Ára 50 kr.) most csak örömlnköt fejezhetjük ki s ismertetését jövőre kell fentartanunk.

KÜLÖNFÉLÉK.

A BUDAPESTI ÉS A TOROCZKÓI lelkészi állomások betöltése. — A budapesti unitárius lelkészi állásra *Gál* Miklós neveztetett ki, a ki Angliában tanult s néhány évig a toroczkói népes egyházközségnek volt lelkésze; helyébe pedig Toroczkóra *Józan* Miklós, ki a mult évben jött haza az oxfordi theol. akadémiáról s elébb Polgárdiban lelkészkedett. A budapesti lelkészt főtt. *Ferencz József* püspök ur iktatta be. Az Úr áldása legyen munkálkodásukon!

MITROVICS GYULA, a sárospataki theol. akadémia tanára néhai Könyves Tóth Kálmán helyébe debreczeni pappá választatott és e választás, mindamellett, hogy az orthodoxusok egy része az ellenfelebbezéssel élt, megerősített. Mitrovicsban nem csak jeles tudóst, hanem kiváló szónokot is nyernek a debreczeniek s most a tulzó orthodoxusok is megnyugosznak az ő megválasztatásán.

UNITÁRIUS EGYETEMI HALLGATÓK. A budapesti tudományegyetem Almanach-ja szerint a mult iskolai évben 11 unitárius ifju hallgatta ottan a jogi előadásokat. Vallás szerint a három prot. felekezet ifjai közül 64.18% jogász, 19.24% orvosnövendék, 16.58% bölcselethallgató. Köztük azonban az unitáriusok 100 százaléka jogász. A kolozsvári egyetemen nem ily egyoldalun választják meg az életbe kilépő ifjaink a tudományos pályákat.

A néhai özv. *KRIZA JÁNOSNÉ*-ről meleg hangu cikket irt Chalmers András, wakefieldi lelkész, a Londonban megjelenő *Inquirer* ez idei 5-ik számában. Chalmers, ki hazánkat 1879-ben meglátogatta, személyesen is ismerte a megboldogultat, s mindig úgy emlegette, mint egy szent-asszonyt. „Érzékeny veszteség érte — írja — a mi magyarhoni hit-rokoninkat özv. Kriza Jánosnének mult évi dec. 2-án bekövetkezett halálával. Jóllehet több hét mult el azóta, de azért mégis érdekelni fogja e ritka nőnek az élettörténete bizonyára Angliában és Amerikában azokat, kik ismeretesek Európa keleti felében levő unitárius testvéreink ügyével.“ Azután leírja részletesen ifjukorát, mint papnét és püspöknét, mint bánatos özvegyet, unokáinak védangyalát, az ifjuságnak édes anyját, a szegényeknek jóltevőjét. Közöl *Ferencz József* püspök megható beszédjéből egyes részleteket. Jellemrajzát így végzi be: És most Istenhozzádot kellett mondaniok, hálás szívvvel eltelve az egyházuk erejének ez újabb bizonyítékáért, hogy benne nyilvánvalóvá lett a régi mondás: „Ime a szentek türelme és hite“.